

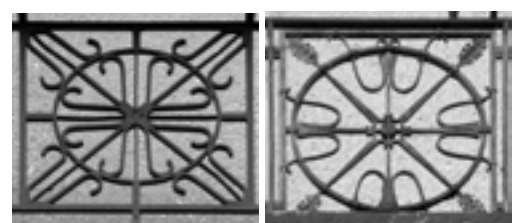

Podobu architektury v poválečném Československu zásadně ovlivnila potřeba rychlé obnovy země a orientace na tehdejší Sovětský svaz. Zaměření hospodářství na budování těžkého průmyslu vyvolalo zvýšenou potřebu energetických zdrojů, jimiž bylo zejména uhlí. A tak se i v Karlovarském kraji znovu výrazně prosazuje hornictví. Dopad tohoto období byl ovšem veskrze negativní. Tragickou kapitolou novodobého hornictví představuje především těžba uranu v prostoru Jáchymova a Horního Slavkova pro vojenské potřeby Sovětského svazu, která byla spojená s nucenou prací politických vězňů internovaných v četných táborech nucených prací. Příliv horníků vedl k masivní výstavbě bytů a celých obytných komplexů. V Ostrově a Horním Slavkově byly „na zeleném drnu“ vybudovány zcela nové městské celky. Politické a ideové souvislosti této výstavby nikdy nebude možno posuzovat kladně. Při hodnocení obou celků by ovšem bylo rozhodně chybou zůstat pouze u ideologických hledisek. Představují totiž objektivně pozoruhodná urbanistická díla navazující na klasické tradice stavby měst. Oba nové městské celky vyrostly v relativně velmi krátké době a je pro ně proto charakteristická jednotnost celého řešení.

Počáteční vývoj poválečné architektury v Sasku zásadně ovlivňoval nedostatek stavebního materiálu. Hlavní roli zde hrála účelnost a funkčnost, což se projevilo zejména v konstrukci a na vzhledu budov. V této tzv. „době účelnosti“ byl opraven velký počet významných kulturních památek a byly postaveny první nové budovy. Výrazová forma, tzv. poválečná moderna, se začala rozvíjet přibližně od roku 1951 až do roku 1960. V této době se intenzivně projektovalo i stavělo. Prakticky neexistuje naplánovaný objekt, který by v těchto letech nebyl realizován. V této době vznikly kulturní památky, mezi nimiž jsou obytné celky s obchodními centry, 55 škol a nemocnic, 18 velkých i malých kulturních domů a 15 církevních novostaveb. Průmyslové stavby v kraji Chemnitz byly poznamenány strojírnickými a hornickou činností společnosti Wismut, což byla sovětsko-německá akciová společnost k vytěžení uranu v Krušných Horách. V důsledku pozemkové reformy potřebovalo zemědělství nové usedlosti pro malozemědělce, později haly pro stroje a stáje pro kolektivní pěstování dobytka. Stavební styl z období „architektury 50. let“ v Sasku se nenechal výrazněji ovlivnit proklamovaným „socialistickým realismem“ a diskusemi o architektuře, přicházejícími z Berlína. Vlastní stavby zpočátku (pravděpodobně z praktických důvodů) řídili stavitelé praktici z předválečné doby. Až později se stále více prosazovaly jednoduché, ale ušlechtilé výrazové formy vycházející z klasicismu. Pojetí architektury, které bylo v Německu opovrhlivě označované jako „cukrářský styl“, se v kraji Chemnitz nikdy významně neprosadilo. Od poloviny 50. let zde začala být patrná snaha udržet krok s vývojem západoevropské architektury.

Poválečná architektura v tehdejší Československu a Sasku má řadu společných znaků. Jedním ze základních záměrů nových sídelních celků bylo vytvoření městského prostoru, prostředí příjemného pro život lidí, lidského měřítka a historických vazeb. Komplexně pojatá zástavba byla zasazena do zeleně jako plnohodnotná zahradní města. Urbanistická řešení i jednotlivé vazby architektury vykazují architektonickou skladbu podle nejobecnějších klasických vitruviánských pravidel kompozice s důrazem na symetrii, gradaci s renesančním smyslem pro měřítka a proporci. Pravidelná kompozice městského půdorysu vychází z antických schémat a renesančních teorií již zmíněných „ideálních měst“. V architektonické skladbě dominují gradace středních sekcí a nárožních rizalitů vyrůstajících do věžic s výraznými hrotnicemi. Hlavním výrazovým prostředkem je klasicistně pojaté sloupové a vysoké pilastrové řády. K horizontálnímu ukončení staveb byla používána atika s osovou gradací trojúhelníků či stupňovitých štítů. Barevnost šlechtěných břizolitových fasád byla volena v klasicistním schématu (v Čechách prezentovaném jako inspirace a návrat k barevnosti lidové architektury) světlé pískové a okrové v kombinaci s červenou terakotou a režnou šedobílou. Tmavší odstíny příslušely architektonickým článkům, jako byly šambrány oken, římsy, pruhy schodišť, bosáže, vlysy. Tato barevnost měla připomínat použití ušlechtilějšího materiálu, přírodního kamene (pískovec, porfyr, červený mramor). V Sasku byl ve shodě s místní tradicí hojně používán přírodní kámen. Portály vstupů byly řešeny jako renesanční s okosením a typickým kladím. Charakteristickým prvkem se stala bosáž, rustika a zejména vlysy se sgrafitovou výzdobou. Výraznými dekorativními motivy, často sjednocujícími jednotlivé lokality, byly rozety, čtyřlísty či sluneční terčík, opakované na různých budovách v různých skladbách. Ve sgrafitové výzdobě byly často aplikovány vedle renesančních psaníček i rostlinné a figurální motivy, stejně tak jako v sochařské výzdobě v tzv. civilním pojetí s národními motivy. I dekorace dalších doplňkových prvků (mříže oken, zábradlí balkonů) akcentovala národní motivy – například v Čechách lipové listy a v Sasku listy dubové.

Architektura z období mezi roky 1945 až 1960, označovaná v Čechách jako architektura „socialistického realismu“ a v Německu vnímaná jako „stavitelské umění národní tradice“ nebo „poválečná moderna“, se postupně dostává do popředí zájmu odborníků. V řadách široké veřejnosti se však stále jedná o nové, dosud nepoznané téma. Stezka po stopách této architektury v Karlovarském kraji a Sasku se nepohybuje po vyšlapaných cestičkách, ale zato poskytne návštěvníkovi ucelenou představu o daném tématu. Svým obsahem tak otevírá zcela novou oblast turistiky.

Der Bedarf eines schnellen Wiederaufbaus des Landes und die Orientierung an die damalige Sowjetunion hatten den Aufbau der Schwerindustrie zur Folge. Hierzu war es erforderlich Quellen bereitzustellen. Eine der wichtigsten Quellen war damals insbesondere die Kohle. Infolgedessen setzt sich Mitte des 20. Jahrhunderts auch in der Karlsbader Region erneut beträchtlich das Bergbauwesen durch. Auswirkungen dieses Zeitraums waren allerdings durchaus negativ. Ein tragisches Kapitel des neuzeitlichen Bergbauwesens stellt insbesondere die Uranerzförderung im Raum Jáchymov und Horní Slavkov für den Militärsbedarf der Sowjetunion dar. Die Uranerzförderung wurde mit der Zwangsarbeit in zahlreichen Zwangsarbeitslagern internerter politischer Häftlinge verbunden. Der Zustrom der Bergleute führte zum massiven Wohnungsbau und zum Ausbau ganzer Wohnkomplexe.

In Ostrov und Horní Slavkov wurden auf der grünen Wiese nagelneue Stadtkomplexe erbaut. Obwohl politische und ideologische Zusammenhänge dieses Aufbaus niemals positiv zu beurteilen sein werden, bleiben diese Wohngebiete als Dokument ihrer Zeit. Bei der Bewertung beider Komplexe wäre bestimmt ein Fehler, nur bei ideologischen Gesichtspunkten zu bleiben. Diese Wohngebiete stellen nämlich objektiv beachtenswerte städtebauliche Werke dar, die an klassische Traditionen des Ausbaus von Städten anknüpfen. Die beiden neuen Stadtkomplexe sind während einer relativ sehr kurzen Zeit gewachsen und deswegen sind sie durch die Einheitlichkeit der gesamten Lösung geprägt.

Die anfängliche Entwicklung der Nachkriegsarchitektur in Sachsen wurde grundsätzlich durch Mangel an Baustoffen beeinflusst. Die Hauptrolle spielte hier die Zweckmäßigkeit und Funktionalität, was sich insbesondere in der Konstruktion und Gestaltung der Gebäude bemerkbar machte. Aus dieser sog. „Zeit der Zweckmäßigkeit“ steht eine große Zahl von wieder aufgebauten bedeutenden Kulturdenkmälern sowie auch die ersten neu erbauten Gebäude. Die Entfaltung der neuen, eigenen Formensprache findet ihren Beginn in den Jahren 1951 bis 1960. In dieser Zeit wurde intensiv projektiert und gebaut. Es gibt praktisch kein geplantes Objekt, das in diesen Jahren nicht umgesetzt wurde. In dieser Aufbauphase wurden Schulen, Krankenhäuser, Kulturhäuser, Wohnbauten und Verwaltungsgebäude sowie auch Kaufhäuser erbaut. Die Industriebauten im Bezirk Chemnitz waren besonders durch Maschinenbau- und die Bergbautätigkeit der Gesellschaft „Wismut“, einer sowjetisch-deutschen Aktiengesellschaft, zur Ausbeute des Uranvorkommens im Erzgebirge, geprägt. Die Landwirtschaft brauchte infolge der Bodenreform Gehöfte für Kleinbauern, später Maschinenhallen und Ställe für die kollektive Viehhaltung. Aus dieser Zeit sind heute Kulturdenkmäler bekannt, davon sind 15 Kirchenbauten, 55 Schulen und Krankenhäuser, 18 Groß- und Kleinkulturhäuser und 21 wieder aufgebaute (ursprünglich zerstörte) historische Denkmäler zu erwähnen. Der Baustil aus der Zeit der „Architektur der 50-er Jahre“ in Sachsen hat sich durch den proklamierten „sozialistischen Realismus“ sowie auch durch die aus Berlin kommenden Diskussionen über die Architektur im größeren Umfang nicht beeinflussen lassen. Die Bauten führten - vermutlich auch aus praktischen Gründen - Baupraktiker der Vorkriegszeit weiter. Erst später haben sich die aus dem Klassizismus ausgehenden edlen Formensprachen immer mehr und mehr durchgesetzt.

Die als „Zuckerbäckerstil“ verachtete Architekturauffassung konnte im Bezirk Chemnitz niemals richtig recht Fuß fassen. Seit Mitte der 50er Jahre war das Bestreben ersichtlich, mit der Entwicklung der Architektur Westeuropas Schritt zu halten.

Die Nachkriegsarchitektur in der damaligen Tschechoslowakei und in Sachsen weist eine Reihe gemeinsamer Merkmale aus. Eines der grundlegenden Vorhaben der neuen Siedlungskomplexe war, einen Stadtraum, ein für das Leben der Menschen gemütliches Milieu, einen menschlichen Maßstab sowie auch historische Bindungen zu schaffen. Die ganzheitlich gefasste Bebauung wurde als vollwertige Gartenstadt in die Grünfläche eingefügt.

Die städtebauliche Lösung in diesen Beispielen besteht aus einer bewussten und harmonischen Wechselwirkung zwischen der Anlage der Sichtachsen und bewusster Staffelung der Architekturen. Die Komposition bezieht sich auf das antike, klassische Vorbild nach Vitruvius: Symmetrie, Höhenstaffelung mit Renaissancesinn für Maß und Proportion.

Die regelmäßige Komposition des städtischen Grundrisses geht von antiken Themen und Renaissance-theorien „idealer Städte“ aus. In der architektonischen Komposition dominieren Gradationen mittiger Sektionen und Eckenrisalite, die in die Dachreiter mit markanten Spitzen hinaufgehen. Die Hauptformensprachen sind die im klassizistischen Stil erbauten Säulengänge. Zum horizontalen Abschluss der Bauten wurde die Attika mit axialer Gradation dreieckiger oder stufenartiger Giebel verwendet. Die Farbigkeit veredelter Zementfassaden mit Gesteinsplitt wurde im klassischen Schema gewählt (in Tschechien als Inspiration und Rückkehr zur Farbigkeit der Volksarchitektur präsentiert), helle Sandstein- und Ockerfarbtöne in Kombination mit roter Terrakotta und Rohgrauweiß. Dunklere Farbtöne gehörten architektonischen Gliedern wie Fensterumrahmungen, Simsen, Streifen der Treppenhäuser, Quaderputzen, Friesen. Diese Farbigkeit sollte an die Verwendung edleren Materials, des Natursteins (Sandstein, Porphyrt, roter Marmor) erinnern. In Sachsen wurde, entsprechend der örtlichen Tradition, häufig Naturstein verwendet. Haupteingänge wurden im Renaissancestil mit Abflachung und typischem Gebälk erbaut. Zu prägenden Elementen wurden Quaderputz, Rustika und insbesondere Friese mit Sgraffito-Ausschmückung. Markante dekorative Motive wie Rosetten, Kleeblätter oder Sonnenmotive, die sich an verschiedenen Gebäuden in unterschiedlichen Kompositionen wiederholen, verleihen den einzelnen Bauphasen eine gewisse Einheitlichkeit. In der Sgraffito-Ausschmückung wurden nebst dem böhmischen Renaissance-motiv öfters auch florale und figürliche Motive verwendet. Der Heimatstil ist in bildhauerischer Ausschmückung mit Volksmotiven vertreten. Auch die Verzierung weiterer ergänzender Elemente (Gitter, Fenster, Geländer, Balkons) hat Volksmotive hervorgehoben – zum Beispiel in Tschechien Lindenblätter und in Sachsen Eichenblätter.

Beim Vergleich der sächsischen und tschechischen Architektur der 50-er Jahre wird die Bauaufgabe dieser Zeit erkennbar, die trotz unterschiedlicher gestalterischer Auffassungen, zeitgleich den Weg zur internationalen Moderne findet.

Cesty kulturního dědictví / Wege des Kulturerbes

TRADICIONALISMUS - SOCIALISTICKÝ REALISMUS - POVÁLEČNÁ MODERNA

Architektura 50. let 20. století Fünziger Jahre Bauten

NACHKRIEGSMODERNE

Dieses Projekt wurde von den EU Mittel im Rahmen der Initiative der Gemeinschaft Interreg IIIA co-finanziert und wird durch den Karlsbader Bezirk unterstützt.
Projektpartner: Staatliche Studienakademie Breitenbrunn
Texte: Christian Meyer, Lubomír Zeman, Peter Ivic, Marek Poledníček
Fotos: Marek Poledníček, Christian Meyer, Ondřej Kalmán, Lukáš Jelinek
Graphische Bearbeitung: Martin Kaiser

Tento projekt byl spolufinancován z prostředků EU v rámci iniciativy Společenství INTERREG IIIA a je podporován Karlovarským krajem.
Partner projektu: Staatliche Studienakademie Breitenbrunn
Texty: Christian Meyer, Lubomír Zeman, Peter Ivic, Marek Poledníček
Fotky: Marek Poledníček, Christian Meyer, Ondřej Kalmán, Lukáš Jelinek
Grafické zpracování: Martin Kaiser

Architektura 50. let 20. století v Karlovarském kraji a Sasku
Architektur der 50-er Jahre des 20. Jahrhunderts
in der Karlsbader Region und in Sachsen

V současné době se probouzí zájem o architekturu vzniklou po druhé světové válce v zemích tzv. východního bloku. Značnou pozornost poutá nejen její příběh z pohnuté doby padesátých let 20. století, ale především stylová východiska a urbanistické koncepce „ideálních měst“. Toto architektonické pojetí čerpá ze shodných zdrojů a motivů tradicionalismu, jenž svou dráhu započal na konci devadesátých let 19. století v USA. V roce 1893 se v Chicagu konala světová výstava ke 400. výročí objevení Ameriky, nazvaná Kolumbijská expozice. Byla koncipována tak, aby především využila klasicizujících motivů architektury. Ohlas byl ohromující a nadšení Ameriky z historismu neznalo mezí. Tradicionalismus se stal vkusem New Yorku. Návrat k historismu neznamenal pouhé opakování, ale především výrazné zjednodušení, navazující na předcházející vývoj architektury 18. a 19. století, v některých případech i mnohem starší. Nejvýmluvnějším příkladem je stavba budovy mrakodrapu **Chicago Tribune** (B) v gotizujících formách z roku 1923. V Evropě k opětovnému rozšíření historizujících forem dochází kolem roku 1905 a to působí až do 30. let. Mezi významnými tvůrci tohoto stylu je možno jmenovat Augusta Perreta, který na konci 40. let a začátkem 50. let dvacátého století obnovil válkou zničené severofrancouzské město **Le Havre** (C), které je od roku 2003 na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Po únoru 1948 se v Československu stal v mnoha oborech vzorem Sovětský svaz. Zesílil také tlak na uplatňování sovětského umění, označovaného jako socialistický realismus (v Československu zkráceně SORELA: SOcialistický REalismus v Architektuře). Snaha po zdůraznění monumentality a patřičném vyjádření politické moci znamenaly obrát směřem k historizující inspiraci a tradičnosti, a to zejména v klasicizujících formách. Tento vývoj měl hlubší kořeny a navazoval na tradiční stavitelství v Rusku, na importovanou francouzskou klasicistní architekturu, ale i na starý ruský barok. Inspirativně byly převzaty i neoklasicistní motivy americké tradicionalistické architektury. Formy stupňovitých mrakodrapů jsou nejvíce patrné na monumentálních věžovitých stavbách v Moskvě, například **Lomonosově univerzitě** (A).

Die Rückkehr zum Historismus hat keine bloße Wiederholung bedeutet, sondern vor allem eine wesentliche, an die vorhergehende Entwicklung der Architektur des 18. und 19. Jahrhunderts, in einigen Fällen auch wesentlich ältere, anknüpfende Vereinfachung. Das aussagekräftigste Beispiel ist der Bau des Gebäudes des Wolkenkratzers **Chicago Tribune** (B) in den am gotischen Stil orientierten Formen aus dem Jahre 1923. In Europa kommt es zur erneuten Verbreitung der historisierten Formen um das Jahr 1905 und wirkt bis hin in die 30-er Jahren. Unter den bedeutenden Schöpfern dieses Stils ist August Perret zu erwähnen, der am Ende der 40-er und Anfang der 50-er Jahre des zwanzigsten Jahrhunderts die durch den Krieg zerstörte nordfranzösische Stadt **Le Havre** (C) erneuerte. Seit dem Jahre 2003 ist diese Stadt auf der Liste der Weltkulturerbe UNESCO eingetragen. Nach dem Februar 1948 ist in der Tschechoslowakei in allen Bereichen die Sowjetunion zum Vorbild geworden. Dadurch wuchs auch der Druck auf Durchsetzung sowjetischer Kunst, bezeichnet als sozialistischer Realismus (in der Tschechoslowakei kurz SORELA – SOzialistischer REalismus in der Architektur genannt). Das Streben, die Monumentalität und entsprechende Darstellung politischer Macht hervorzuheben, bedeutete die Hinwendung zur geschichtsorientierten Inspiration und Traditionalismus, insbesondere was ihre klassizistischen Formen anbelangt. Diese Entwicklung hatte tiefere Wurzeln und knüpfte an die traditionsreiche Baukunst in Russland, sowie auch an die importierte französische klassizistische Architektur, aber auch an altes russisches Barock an. Inspirativ wurden auch neoklassizistische Motive amerikanischer traditionalistischer Architektur übernommen (Formen stufenartiger Wolkenkratzer sind am deutlichsten an monumentalen turmartigen Bauten in Moskau, zum Beispiel an der **Lomonosov-Universität** (A) zu sehen).

Karlovarský kraj / Karlsbader region 1. Ostrov / 2. Horní Slavkov / 3. Brezová u Sokolova / 4. Sokolov / 5. Karlovy Vary / 6. Jáchymov / 7. Lázně Kynžvart

Sasko / Sachsen 8. Chemnitz / 9. Aue / 10. Zwickau / 11. Eriabrunn / 12. Johann-Georgenstadt / 13. Oelsnitz

